

ABDULLA QAHHOR VA OYBEKNING ADABIY-TANQIDIY QARASHLARI

*Farg‘ona davlat universiteti filologiya fakulteti
4-bosqich 22.93-guruh talabasi Abdullayeva Noila*

Annotatsiya

Ushbu maqolada Abdulla Qahhor hamda Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlari tahlil qilinadi. Unda adiblarning realizmga asoslangan yondashuvi, badiiy mahorat haqidagi fikrlari, tanqidchilikdagi prinsipialligi hamda yozuvchi mas’uliyati masalalari yoritilgan. Shuningdek, uning satirik uslubi orqali jamiyatdagi muammolarni ochib berishdagi o‘rni ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: realizm, adabiy tanqid, badiiy mahorat, obraz, hayotiylik, satira, xalqchilik

Kirish

XX asr o‘zbek adabiyotida muhim o‘zgarishlar davri bo‘lib, bu jarayonda badiiy ijod bilan bir qatorda adabiy tanqid ham rivojlandi. Bu borada Abdulla Qahhor alohida o‘rin tutadi. U o‘zining nafaqat badiiy asarlari, balki teran adabiy-tanqidiy qarashlari bilan ham o‘zbek adabiyotining taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan ijodkordir.

Asosiy qism :Abdulla Qahhor adabiyotning hayot bilan chambarchas bog‘liqligini ta’kidlaydi. U realizmni asosiy yo‘nalish sifatida ko‘rib, asarda hayotiylikni birinchi o‘ringa qo‘yadi. Adib badiiy mahorat masalasiga ham alohida e’tibor beradi. Uning qarashlarida so‘zning aniqligi, ixchamligi va ta’sirchanligi muhim o‘rin tutadi. Qahhor adabiy tanqidda prinsipialligi bilan ajralib turadi. U sifatsiz va yuzaki asarlarni keskin tanqid qilgan. Qahhor ijodida satira muhim o‘rin egallaydi va jamiyatdagi illatlarni kulgi orqali ochib beradi. Adib yozuvchini jamiyat oldida katta mas’uliyatga ega shaxs sifatida ko‘radi. O‘zbek adabiyotining taraqqiyotida chuqur iz qoldirgan ijodkorlardan biri — Abdulla Qahhor bo‘lib, u o‘zining yuksak badiiy mahorati, xalqona tili, teran ijtimoiy kuzatuvchanligi bilan adabiyotda o‘z maktabini yaratgan. Ayniqsa, uning satirik hikoyalari o‘zbek adabiyoti tarixida jamiyatdagi illatlarni fosh qilish, tanqidiy fikrni rivojlantirish va ijtimoiy ongni uyg‘otishdagi o‘ziga xos adabiy vosita sifatida alohida e’tiborga loyiqdir. Satira va tanqid Qahhor ijodining asosiy uslubiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u bu yo‘nalishda milliy adabiyotda muhim burilish yasagan. Abdulla Qahhor hikoyalarda byurokratik ko‘rinishlar, ikkiyuzlamachilik, madaniyatsizlik, ma’naviy nochorlik kabi salbiy hodisalar kinoya, istehzo, sarkazm, badiiy dialoglar, xalqona obrazlar vositasida tasvirlanadi. Bu hikoyalar zamirida jamiyatni o‘zgartirish, o‘quvchini o‘ylantirish va tanqidiy fikrga chorlov niyati mujassam. Ayniqsa, —Toshpo‘lat tajang nima deydi?»,

—Anorl, —Milan kundaligil, —Sinchalakl, —O_g_ril kabi hikoyalarda satira orqali ifodalangan jamiyat muammolari o_quvchida badiiy zavq uyg_otish bilan birga, ijtimoiy tahlil qilishga undaydi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi jamiyatda ham xuddi o_sha illatlar —mansabparastlik, beparvolik, riyokorlik mavjud bo_lib, ularni tanqidiy badiiy yondashuvda o_rganish adabiyotshunoslik uchun muhim nazariy va amaliy masaladir. Abdulla Qahhorning asarlarini zamonaviy adabiy tanqid nuqtai nazaridan qayta o_rganish, ularning badiiy qiymatini va ta'sirchanligini chuqurroq ochib berish hozirgi adabiy jarayonda ham o_z dolzarbligini yo_qotmagan. Ushbu maqolaning maqsadi — Abdulla Qahhor hikoyalarida satira va tanqidning qanday badiiy vositalar orqali ifodalangani, ularning funksional mazmuni va estetik ahamiyatini ochib berishdan iborat. Maqolada Qahhor asarlarining tanqidiy ruhini, obrazlar vositasida jamiyatdagi illatlarni qanday fosh qilganini ilmiy asosda tahlil qilish uchun matnshunoslik, badiiy tahlil va stilistik metodlardan foydalaniladi. Abdulla Qahhor ijodining o_zbek adabiyotida tutgan o_rni haqida adabiyotshunoslikda ko_plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Ularning aksariyati Qahhorning realizmga asoslangan ijodiy uslubi, xalqona tili, obraz yaratish mahorati, hamda satira va tanqidiy yondashuvlariga bag_ishlangan. Adibning hikoyalari XX asr o_zbek nasrining ijtimoiytanqidiy ruhini ifodalovchi yirik namunalardan hisoblanadi. Ozod Sharafiddinov o_zining adabiy-tanqidiy maqolalarida Qahhor satirasining ildizlarini ijtimoiy hayot bilan bog_laydi va uning —mas'uliyatli kulgil konsepsiyasi orqali adabiy tanqidning xalqparvarlik ruhini izohlaydi. Unga ko_ra, Qahhor kulgisi shunchaki hazil emas, balki jamiyatni tuzatishga da'vatdir. Shuningdek, Eshqobil Shukur o_z tadqiqotlarida Qahhor asarlaridagi ijtimoiy mazmunga alohida urg_u beradi hamda hikoyalardagi tanqidiy ruhni adabiy-psixologik jihatdan tahlil qiladi. Taniqli adabiyotshunos olim Naim Karimov o_zining —O_zbek adabiy tanqidchiligil asarida Abdulla Qahhorning tanqidiy-realistik yondashuvlarini XX asr o_zbek adabiyotidagi tub burilishlardan biri sifatida baholaydi. U Qahhor asarlarining o_zbek xalqining ijtimoiy ongini uyg_otishda tutgan o_rmini yoritadi. Shu bilan birga, Baxtiyor Nazarov va Xayriddin Sulton kabi zamonaviy adabiyotshunoslar ham Qahhor satirasini zamonaviy jamiyat kontekstida qayta o_rganishga harakat qilgan. Satira va tanqid nazariyasi yuzasidan esa xalqaro adabiyotshunoslik doirasida A. Bergsonning —Kulgil nazariyasi, M. Bakhtinning —karnaval madaniyatil kontsepsiyasi, hamda J. Abramsning adabiy tahlil modellari muhim nazariy asos sifatida e'tirof etiladi. Bu nazariyalar Qahhor ijodini chuqurroq tushunishda va uning badiiy uslubini ilmiy tahlil qilishda samarali vosita bo_la oladi. Qahhor hikoyalarini chuqur tahlil qilishda, shuningdek, maktab va oliy ta'lim darsliklarida berilgan izohlar, adibning —Tanlangan asarlaril (5 jildlik) va u haqidagi biografik manbalar asosiy adabiy negiz sifatida xizmat qiladi. Shunday qilib, Abdulla Qahhor ijodi va uning hikoyalardagi satira hamda tanqidiy ruhni yoritishga qaratilgan

adabiy-tanqidiy manbalar yetarli bo'lsa-da, ularni yangi metodlar, zamonaviy nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilish masalasi hali to'liq hal etilmagan. Shu sababli ushbu maqola ana shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan. Xulosa: Abdulla Qahhorning adabiy-tanqidiy qarashlari o'zbek adabiyotining rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada adabiy matnshunoslik va badiiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida Abdulla Qahhorning —Toshpo'lat tajang nima deydi?!, —Anor!, —Milan kundaligil, —Sinchalakl kabi hikoyalari tanlab olindi. Tahlilda satira va tanqidni ifodalovchi asosiy badiiy vositalar — kinoya, sarkazm, istehzo, obrazlar tizimi hamda muallif nutqining stilistik xususiyatlari o'rganildi. Shuningdek, tanqid nazariyasi va satira estetikasiga oid ilmiy qarashlar asosida kontent-tahlil yondashuvi qo'llanildi. Tahlil va natijalar Abdulla Qahhor hikoyalarida satira va tanqid jamiyatdagi ijtimoiy illatlarni ochib berish, o'quvchini o'ylantirish va tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish vositasi sifatida faol ishlatilgan. Asosan, adibning —Toshpo'lat tajang nima deydi?!, —Anor!, —Milan kundaligil, —Sinchalakl va —O'g'ril kabi hikoyalarida tanqidiy ruh markaziy o'rinda turadi. Ular orqali muallif jamiyatdagi mansabparastlik, dangasalik, johillik, ikkiyuzlamachilik, befarqlik kabi illatlarni fosh etadi. Oybekning nazariy-tanqidiy qarashlarining amaliyotga ta'siri XX asr o'zbek adabiy tanqidchiligidan professional shaklga o'tishida amaliy tajribalar vazifasini ham o'tadi. Bunga "Cho'lpon. SHoirni qanday tekshirish kerak?" maqolasi misol bo'la oladi. Shuningdek, Navoiyshunoslik ilmining rivojida adabiyotshunos sifatida Oybek izlanishlari o'z o'rniga ega. Oybek adabiyotning asosiy vazifasi inson va jamiyat hayotini haqqoniy tasvirlashdan iborat deb biladi. U realizmni qo'llab-quvvatlab, badiiy asarda hayotiylik va ishonchlilik muhim ekanini ta'kidlaydi. Adib ayniqsa tarixiy mavzularga katta e'tibor qaratgan. Uning fikricha, tarixiy asar yozishda yozuvchi: tarixiy haqiqatni buzmasligi, davr ruhini to'g'ri aks ettirishi, obrazlarni ishonarli yaratishi kerak. Oybek milliylik masalasiga ham alohida urg'u beradi. Uning qarashlarida har bir asar xalq ruhini, milliy qadriyatlarni o'zida aks ettirishi zarur. Oybek badiiy tafakkur va obraz yaratish masalasida ham chuqur fikrlar bildirgan. Uningcha, obraz — asarning yuragi bo'lib, u orqali muallif o'z g'oyasini ifodalaydi. Shuningdek, u yozuvchi mas'uliyatiga katta e'tibor beradi. Yozuvchi: jamiyat oldida javobgar, haqiqatni yozuvchi, ma'naviy yetakchi bo'lishi kerak. Oybek adabiyotning asosiy vazifasi inson va jamiyat hayotini haqqoniy tasvirlashdan iborat deb biladi. U realizmni qo'llab-quvvatlab, badiiy asarda hayotiylik va ishonchlilik muhim ekanini ta'kidlaydi. Adib ayniqsa tarixiy mavzularga katta e'tibor qaratgan. Uning fikricha, tarixiy asar yozishda yozuvchi: tarixiy haqiqatni buzmasligi, davr ruhini to'g'ri aks ettirishi, obrazlarni ishonarli yaratishi kerak. Oybek milliylik masalasiga ham alohida urg'u beradi. Uning qarashlarida har bir asar xalq ruhini, milliy qadriyatlarni o'zida aks ettirishi zarur. Oybek badiiy tafakkur va obraz yaratish masalasida ham chuqur fikrlar bildirgan. Uningcha, obraz — asarning yuragi

bo‘lib, u orqali muallif o‘z g‘oyasini ifodalaydi. Shuningdek, u yozuvchi mas‘uliyatiga katta e‘tibor beradi. Yozuvchi: jamiyat oldida javobgar, haqiqatni yozuvchi, ma‘naviy yetakchi bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar :

Abdulla Qahhor. Tanlangan asarlar O‘zbek adabiyoti tarixi (XX asr) Adabiyotshunoslikka kirish

1. Qahhor, A. (1982). Tanlangan asarlar. 5 jildlik. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti.

2. Sharafiddinov, O. (1987). Adabiyot va hayot. – Toshkent: Yozuvchi nashriyoti.

3. Karimov, N. (1996). O‘zbek adabiy tanqidchiligi. – Toshkent: Fan nashriyoti.

4. Shukur, E. (2005). O‘zbek adabiyotida realizm an‘analari. – Toshkent: Akademnashr.

5. Nazarov, B. (2008). Qahhor satirasi: jamiyat va shaxs obrazida. – Adabiyotshunoslik, №2, 24–29-betlar.

6. Bakhtin, M. M. (1990). The Dialogic Imagination: Four Essays. – University of Texas Press.

7. Bergson, H. (1911). Laughter: An Essay on the Meaning of the Comic. – Macmillan Publishing.

8. Abrams, M. H. (1999). A Glossary of Literary Terms. – Boston: Heinle & Heinle.

9. Sulton, X. (2020). Qahhor hikoyalarida tanqid va badiiy mahorat. – Jahon adabiyoti jurnali, №3, 45–50-betlar.

10. Alimov, R. (2014). O‘zbek nasrida obraz va konflikt talqini. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.